

АКМЕОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ

УДК 378:37.013

С.М. Мартиненко

Акмеологічний підхід у формуванні професійної компетентності майбутнього педагога

У статті висвітлено особливості акмеологічного підходу до формування професійної компетентності педагога, визначено основні фази професійного розвитку особистості, виокремлено завдання щодо самовдосконалення особистості, охарактеризовано стратегії педагогічної взаємодії та педагогічного спілкування.

Ключові слова: акмеологічний підхід, компетенція, компетентність, формування професійної компетентності майбутнього педагога, педагогічна взаємодія, педагогічне спілкування.

В статье раскрыты особенности акмеологического подхода к формированию профессиональной компетентности педагога, определены основные фазы профессионального развития личности, выделены задачи для самосовершенствования личности, охарактеризованы стратегии педагогического взаимодействия и педагогического общения.

Ключевые слова: акмеологический подход, компетенция, компетентность, формирование профессиональной компетентности будущего педагога, педагогическое взаимодействие, педагогическое общение.

The article highlights peculiarities of acmeological approach to the formation of teacher's professional competence, presents the main phase of the professional development of personality, distinguishes tasks for personality improvement, characterizes strategy of pedagogical interaction and teacher communication.

Keywords: acmeological approach, competence, competency, development of future teacher's professional competence, pedagogical interaction, pedagogical communication.

В умовах соціальних перетворень, що відбуваються в суспільстві, все більше уваги надається проблемам індивідуального розвитку особистості, її соціогенезу, персоногенезу, суб'єктогенезу і професіоналізму. Саме акмеологія як галузь наукового знання дає змогу ґрунтовніше розглядати ці парадигми розвитку особистості, визначати такі важливі моменти як професійна самосвідомість, Я — концепція, акме особистості тощо. Актуальними в професійній педагогіці залишаються питання про розроблення акмеологічної концепції формування компетентності, технології її здійснення на ранніх етапах професіоналізації особистості. На нашу думку, для вирішення існуючих проблем досить важливим є наукове вивчення феномена «акме», встановлення його впливу на суб'єктно-діяльнісні зміни, що відбуваються в кожній людині по-різному.

Як засвідчив аналіз діяльності вищої школи України, педагогічні заклади взяли чіткий курс на подолання формального ставлення до формування змісту, форм і методів навчання, навчально-виховний процес будеться на засадах гуманної педагогіки, співпраці та взаєморозуміння. Сучасні реалії потребують активізації розвитку особистості, її творчого потенціалу, особливої уваги набувають питання формування компетентності особистості на творчих засадах. Серед провідних наукових напрямів, які дають змогу якісно здійснювати підготовку педагогічних кадрів з позицій сьогодення, є, на нашу думку, акмеологічний підхід, заснований на знаннях акмеології як теоретичної основи нової галузі людинознавства. Акмеологія взаємодіє з широким колом наук, які так чи інакше вивчають людину, її життя і діяльність. Ця взаємодія і визначає наукові методологічні підходи в акмеології як інтегративній науці — від психології вона відрізняється тим, що досліджує закономірності творчості, досягнення цілісною людиною тих чи інших результатів, формує критерії оцінювання рівня продуктивності її діяльності, досліджує умови життя і розвитку (біографію, походження, оточення, взаємодію з іншими людьми тощо) [4,288]. Метою акмеології є виявлення якостей і характеристик, які варто розвивати людині в дошкільному дитинстві, молодшому, старшому шкільному віці, у роки юності, зрілості. У цьому контексті головною акмеологічною проблемою є аналіз того, як саме відбувається самовдосконалення, розвиток здібностей до творчої діяльності, формування професійної компетентності фахівця [1; 2;3].

Відомо, що сучасна епоха глобалістики потребує таких фахівців, які повноцінно реалізують соціальний і професійний ефект освіти щодо формування особистості учня, здібного до творчості, самореалізації, готують його до стрімких змін у суспільстві. Сучасний вчитель покликаний не лише передавати знання, формувати вміння і навички, а й зберігати Людину в людині, передавати найцінніше, що виробило людство впродовж своєї історії, нинішнім і майбутнім поколінням. Це, безумовно, визначає нові професійні завдання з удосконалення як самого педагога, так і учня.

Процеси самореалізації в професійній сфері, починаючи зі вступу до вищого навчального закладу, характеризується тим, що на зміну процесам виховання і навчання на першій ролі виходить самовиховання, самоосвіта та самопізнання. Відповідні процеси сприяють успішному самовдосконаленню майбутнього фахівця або вже працюючого педагога. Попередньо зазначене актуалізує проблему запровадження компетентнісного підходу, за яким освітній процес має спрямовуватись на формування здатності фахівця відповідати запитам ринку праці, на розвиток відповідного потенціалу для практичного розв'язання життєвих проблем, пошуку власного «Я» у професійній діяльності.

На нашу думку, серед найважливіших освітянських проблем саме ця знаходиться на першому місці. Звичайно, на це існує безліч причин, серед яких доцільно виокремити:

- *по-перше*, високу державну місію, яку виконує вчитель — формування творчої конкурентоздатної особистості для життя в нових економічних умовах;
- *по-друге*, недостатньо високий соціальний статус педагога в суспільстві;
- *по-третє*, протиріччя між творчим характером діяльності вчителя і масовим характером професії спричиняє низький рівень підготовки студентів у педагогічних закладах, бо, як свідчать соціологічні дослідження, в суспільстві лише 25 % творчих особистостей;
- *по-четверте*, не завжди нове покоління вчителів здатне до самозречення в ім'я співтворчості, співпраці, співпартнерства, особистісно орієнтованої взаємодії.

Враховуючи специфіку діяльності вищого навчального педагогічного закладу, варто звернути увагу на акмеологічні аспекти формування професійної компетентності майбутнього педагога, а, отже, виокремити *акмеологічний підхід* як систему принципів, методів, прийомів, які дають змогу вирішувати акмеологічні проблеми і завдання, побудовану на методологічних засадах і методах дослідження, вирішенні практичних завдань, пов'язаних із розвитком дорослої людини, беручи до уваги не лише вікову, а й особистісну періодизацію.

Вважаємо за необхідне визначити основні *етапи професійного розвитку* людини, зокрема вчителя, і пов'язати їх з акмеологічними аспектами:

- *фаза адаптації* (засвоєння існуючих цінностей і норм оволодіння засобами професійної діяльності);

- *фаза індивідуалізації* (прагнення бути індивідуальністю, виділятися серед інших);

- *фаза інтеграції* (бажання бути представленим зі своїми особливостями і відмінностями, а також потреба у сприйнятті особистості спільнотою).

Звертаючи особливу увагу на формування професійної компетентності майбутніх педагогів на засадах акмеологічного підходу, виділяємо такі основні завдання, як:

- підвищення особистісного, професійного і культурного рівня фахівця;
- оновлення змісту підготовки, практична спрямованість професійно-педагогічних дисциплін, навчально-методичного забезпечення;
- вдосконалення педагогічної та методичної майстерності шляхом застосування та популяризації провідних ідей педагогів-новаторів і творчих учителів;
- оптимізація методів, прийомів і стилю педагогічної взаємодії викладачів і студентів на принципах гуманізму, демократизму та відкритості;
- модернізація організаційно-педагогічних основ творчої, активної самостійної діяльності студентів.

Визначне місце в педагогічній професії посідає компетентність, яка формується у процесі підготовки та безпосередньо під час практичної діяльності, що є свідченням конкурентоспроможності та конкурентоздатності фахівця [5, 38–42]. Грунтовне вивчення психолого-педагогічних джерел засвідчило, що в педагогічній науці триває інтенсивна дискусія щодо визначення сутності та змісту понять «компетентність» і «компетенція» (Н. Бібік, В. Бондар, О. Онопрієнко, О. Савченко, С. Скворцова, О. Хуторський). Нами з'ясовано, що існують різноманітні підходи до розуміння означених категорій, а саме: аксіологічний, діяльнісний і системний. Так, за аксіологічним підходом під компетентністю дослідники розуміють, у першу чергу, особистісну якість, здатність, спрямованість на досягнення очікуваного результату в процесі професійної діяльності (В. Бондар, А. Новіков, О. Хуторський).

Ми підтримуємо думку академіка О. Савченко, яка розглядає професійну компетентність як «інтегровану здатність особистості, що охоплює ціннісно-смислові орієнтації, знання, навички, ставлення, зумовлені досягненням її діяльності в певній соціально й особистісно значущій сфері, що уможливлює успішне здійснення професійної діяльності» [6, 487]. Водночас професійну компетенцію вчена визначає як коло питань або повноважень, з якими особистість має бути обізнана; сферу діяльності, в якій людина має володіти компетентністю [6, 487].

Виходячи з вищесказаного можна стверджувати, що професійна компетентність учителя є інтегративною якістю особистості, що має свою структуру, дає змогу фахівцеві ефективно здійснювати педагогічну діяльність, а також сприяє його саморозвиткові, самовдосконаленню, налагодженню ділових міжособистісних стосунків. В умовах діагностування результатів управління акмеологічними технологіями, акменонітингу якості професійної підготовки

вчителя головним критерієм є міра творчої готовності випускників до вирішення завдань у новій професійній ролі.

Виходячи з педагогічних умінь і елементів педагогічної діяльності в структурі професійної компетентності, можна виділити такі компоненти, як: *проективний; інформаційний; організаторський; аналітичний; комунікативний*.

Для повного розкриття сутності акмеологічного підходу в формуванні професійної компетентності майбутніх педагогів вважаємо за необхідне детальніше зупинитися на характеристиці *комунікативного компоненту*. Вважаємо, що особливого значення в професійній підготовці майбутнього вчителя займає саме *педагогічне спілкування та педагогічна взаємодія, які є основою успішного здійснення комунікації*.

Як засвідчив аналіз, у сучасній філософській, психолого-педагогічній літературі накопичено достатній теоретичний і практичний (експериментальний) матеріал, що доводить феномен готовності людини до професійної діяльності, виконання професійних функцій. У наукових розвідках ґрутовно сформульовано поняття готовності, визначено її зміст, структуру, основні параметри готовності особистості до майбутньої професії. Так, на думку М. Ярмаченка, «освічена людина — це людина, що володіє системою знань про навколоїшній світ, сучасне виробництво, культуру й мистецтво, узагальненими інтелектуальними й практичними вміннями, навичками творчого розв'язування практичних і теоретичних проблем, системою знань про етичні норми людського співжиття». Навчаючись у вищих педагогічних закладах, майбутні вчителі мають оволодівати не лише азбукою людських стосунків, а й мистецтвом спілкування скрізь, де б не довелося їм жити й працювати.

Питанню підготовки вчителів до здійснення педагогічної взаємодії з учнями присвячено праці вітчизняних науковців І. Зязюна, Л. Кондратової, З. Курлянд, О. Савченко, Р. Хмелюк, Т. Яценко. Але, на жаль, сучасні дослідники (А. Бездухов, В. Беспалов, О. Бондаревська, В. Кан-Калик, Я. Коломінський, А. Мудрик, А. Петровський, В. Сєріков, В. Третьяков, В. Сластьонін, В. Решетко, К. Платонов, С. Шиянов та інші) звернули недостатню увагу саме на проблему формування готовності студентів — майбутніх учителів початкової школи до здійснення особистісно орієнтованої взаємодії, яка є пріоритетом гуманістичної педагогіки. Проведені дослідження дали змогу встановити, що порушена проблема є важливою як для психологічної, так і педагогічної науки.

Вивчення наукових напрацювань і практичного досвіду засвідчило тісний взаємозв'язок категорій «педагогічне спілкування» та «педагогічна взаємодія». Так, під поняттям «педагогічне спілкування» розуміємо основну форму здійснення педагогічного процесу, в якому розвиваються, виявляються й формуються міжособистісні стосунки вчителя з учнем, відбувається становлення особистості.

Педагогічна взаємодія — це завжди особистісно детермінований процес, який відображає ті чи інші особистісно-професійні переваги вчителя, і проявляє себе в оптимізації, стимулюванні, корекції, забезпечені саморозвитку особистості. Педагогічне спілкування, реалізоване в тих чи інших видах педагогічного спілкування, є психологічним простором, у межах якого здійснюється педагогічна взаємодія. Водночас, педагогічна взаємодія, що реалізується в її стратегіях, є змістовою характеристикою педагогічного спілкування. Щоб не втратити довіри до людини, необхідно утверджувати у своїх стосунках людську гідність кожної, незалежно від того, яке соціальне становище, статус займає вона в суспільстві.

Слушними для нас є слова видатного педагога-гуманіста Ш. Амонашвілі, який, розвиваючи думки своїх попередників, зазначає, що «...комусь здається, що педагогіка — це наука про виховання дітей дорослими. Це не зовсім так. Справжня правда в тому, що в педагогічному процесі Дорослий і Дитина — це єдине ціле, всередині якого вони один для одного і вихователі, і вихованці, і вчителя, і учні. Відмінність лише в тому, що Дорослий діє свідомо, а Дитина — в силу своєї духовної природи, тому справжнє виховання Дитини — у вихованні самого себе!» [3, 11].

На наш погляд, *особистісно орієнтована взаємодія* є однією з форм спілкування, заснована на особистісному підході до дитини та спрямована на обмін життєвим досвідом, побудована на основі співпереживання, співучасті, взаємоповаги, співпраці суб'єктів. Вона передбачає поєднання різних видів навчальної діяльності, вибір пріоритетного виду й визначається суб'єктами самостійно. Безумовно, у процесі професійного становлення студенти вищих педагогічних закладів мають оволодіти вміннями правильно, чітко й професійно будувати педагогічне спілкування, здійснювати особистісно орієнтовану взаємодію. Доцільно продемонструвати також процес підготовки на прикладі демократичного стилю педагогічного спілкування.

З цією метою варто коротко охарактеризувати основні стратегії педагогічної взаємодії, що найчастіше зустрічаються в педагогічній діяльності. До основних стратегій варто віднести такі, як: *конкуренція, пристосування, співпраця, компроміс*, які застосовуються педагогом у межах демократичного стилю спілкування. Визначимо нашу позицію: вважаємо, що варто використовувати будь-які стратегії, які, на думку вчителя, допоможуть найефективніше вирішувати завдання щодо творчого розвитку дитини, тобто будуть особистісно орієнтованими і матимуть творчий, дослідницько-популярний характер.

Акмеологічні аспекти системи професійної підготовки фахівців у вищих педагогічних навчальних закладах уможливлюють підвищення ефективності формування професійної компетентності майбутніх педагогів, що сприяє становленню нового світогляду, заснованого на морально-духовних цінностях, і підвищенню рівня творчого потенціалу. Необхідно змінити, вдосконалити

зміст освіти, тому що основною лінією його розвитку є фундаменталізація, що передбачає:

- організацію навчального процесу, передачу самого знання таким чином, щоб виділити в ньому фундаментальний компонент: ті знання, які не змінюються залежно від кон'юнктури;
- інтеграцію елементів фундаментальних знань конкретних наук із світоглядною позицією людини.

Таким чином, зазначаючи особливості акмеологічного підходу до формування професійної компетентності майбутніх педагогів, вдалося ми намагалися визначити провідні принципи педагогічної взаємодії, педагогічного спілкування, якими мають оволодівати студенти у вищому педагогічному навчальному закладі. Серед них основними є: *діалогізація, проблематизація, персоналізація, індивідуалізація і толерантність*. Вважаємо, що дотримання акмеологічних вимог у професійній діяльності дасть змогу кожному педагогу досягти самореалізації, високого рівня професіоналізму та самовдосконалення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Акмеология профессионального образования: сб. материалов 8-й Всерос. науч.-практ. конф. Екатеринбург, 15 марта 2011г. / ФГАОУ ВПО «Рос. гос. проф.-пед. ун-т»; отв. ред. О.Б. Акимова. — Екатеринбург, 2011. — 208 с.
2. Акмеология качества профессиональной деятельности специалиста : монография / Н.В. Кузьмина, С.Д. Пожарский, Л.Е. Паутова. — Санкт-Петербург : Евразийский открытый институт, 2008. — 376 с.
3. Амонашвили Ш.А. Гуманная педагогика. Актуальные вопросы воспитания и развития личности / Ш.А. Амонашвили. — Изд-во «Амрита-Русь», 2010. — 288 с.
4. Ананьев Б.Г. Человек как предмет познания / Б.Г. Ананьев. — СПб. : Питер, 2001. — 288 с.
5. Бондар В.І. Конкурентоздатність педагога як складова його професійної компетентності / В.І. Бондар // Сучасна початкова освіта: вектори розвитку [спеціальний випуск, присвячений 80-річчю університету] : зб. наук. праць. — Бердянськ: БДПУ, 2012. — С. 38-42.
6. Савченко О.Я. Дидактика початкової школи : підручн./ О.Я. Савченко. — К. : Грамота, 2012. — 504 с.